

Vegetatiebeheer op de graslanden van het domein Tervuren

Heischraal grasland : een ecologische zeldzaamheid

In de laatste jaren werden inspanningen geleverd om het graslandbeheer in het domein Tervuren van de Koninklijke Schenking ecologisch op een beter kwalitatief niveau te brengen. De graslanden beslaan een totale oppervlakte van ongeveer 20 ha, voor het merendeel gelegen tussen de collectiegroepen van het Geografisch Arboretum. Zij zijn wellicht in geen honderd jaar bemest en weinig intensief bewerkt, er zal in het verleden wel eens zijn gehooid maar in de laatste decennia was het beheer beperkt tot één- of tweemaal maaien per jaar, waarbij het maaisel ter plekke bleef. De weiden zijn botanisch zeer interessant, omdat er tussen de dominantie van het Witbol gras op vele plaatsen kruiden voorkomen die redelijk tot bijzonder zeldzaam zijn. Het zijn kensoorten van het natuurtype 'heischraal grasland', een Europees beschermd habitat (type 6230) dat in Vlaanderen in zuivere vorm uiterst zeldzaam is en waarvan de heraanleg, de verbetering en de instandhouding voor de overheid een prioritaire aangelegenheid is.

Voor een optimale instandhouding van het heischraal grasland is een verdere verschraling van het terrein aangewezen, dit wil zeggen dat na het maaien het maaisel (en eventueel ook bladval uit het omringende bos) moet worden afgevoerd. Omdat biomassa-afvoer voorsnog een dure aangelegenheid is, werden in de laatste jaren tijdelijke en plaatselijke oplossingen toegepast om althans enige ervaring en inzicht in de verschralingseffecten op te doen. Zo werden bij gunstige omstandigheden de best exploitierbare weiden door een derde partij kosteloos gehooid. Een paar keer, in het kader van een Interreg project, is gras geoogst en ingekuild voor gebruik als grondstof in (experimentele) kartonproductie. Op een reeks kleinschalige aandachtzones (van max een 10-tal aren) wordt al geruime tijd een later maaitijdstip toegepast en het maaisel manueel afgevoerd.

Kwaliteitsklassen

Dit alles heeft ertoe geleid dat er qua kwaliteit van de graslanden momenteel een 4-tal categorieën te onderscheiden zijn :

- 1. Zeer goed geëvolueerde plekken waar de dominantie van grassen duidelijk verminderd is en aanwezige kensoorten van heischraal grasland (bv Tormentil, Liggend walstro, Liggend hertshooi) zich goed ontwikkelen en nieuwe kensoorten te verwachten zijn – dit zijn de meeste aandachtzones die in de laatste 10 jaar intensiever zijn beheerd. Het beeld is niet echt bloemrijk, omdat de beoogde planten en hun bloemen zeer klein zijn, maar deze plekken zijn botanisch het meest waardevol.
- 2. Matig evoluerende plekken waar met name het Witbol gras blijft domineren - het beeld is hier een gelijkmatige grasmat waarin courantere bloemplanten als Pinksterbloem of Rolklaver zich langzaam vestigen. Deze categorie beslaat het grootste deel van de graslanden, waar dus sporadisch, niet regelmatig is gehooid.
- 3. (Tijdelijk) kwalijk evoluerende plekken waar minder gewenste ruigtekruiden (Ridderzuring, Distels, ...) zich uitbreiden. Vooral Ridderzuring, een paar jaar geleden

massaal opgekomen op de hoger gelegen weiden in de Arboretumafdeling Nieuwe Wereld, verspreidt zich nu verder met de waterafstroming in de lager gelegen valleien met een lelijke beeldvorming tot gevolg. Waaraan deze invasie van Ridderzuring precies ligt, is moeilijk te verklaren, maar op zich is het niet ongewoon dat deze zich snel uitzaaiende en snel groeiende planten meer plaats veroveren op een minder dichte grasmat, maar bij verdere verschraling weer verdwijnen. In tussentijd is het beste verweer regelmatig te maaien voor de plant in zaad komt.

- 4. Zonder evolutie : plaatsen waar niet is ingegrepen, omdat de uitgangsomstandigheden minder geschikt bleken, bv de voedselrijke (want tot voor enkele jaren wel onder landbouw gelegen) weide in Vekedelle of de Haquartdelle die te smal en donker is en bij hevige regenval onder water komt te staan.

Categorie 1, de aandachtszone rechts is duidelijk schraler dan de zone links. Er groeit volop Tormentil en Liggend walstro.

Categorie 2, gelijkmatige Witbol grasmat met kort gemaaide wandelsporen.

Categorie 3, invasie van Ridderzuring

Naast deze algemene indeling zijn er plaatselijk nog bijzondere open kruidenvegetaties te vinden, al dan niet onder specifieke beheermaatregelen : de beekrand in de Paardendelle met uitbundige groei van Grote Wederik en de zeldzame Bospaardenstaart, een vochtige

plek bedekt met Groot Hoefblad, beekanten met Goudveil. Op een drassig wekje bij de Voervijver wordt ook verschaald met het oog op omvorming naar dotterbloemgrasland (natuurstreefbeeld rhbbc), maar dat verloopt zeer traag en vooralsnog domineren het Liesgras en de ruigtekruiden. Nieuw is de ontwikkeling, na kaalkap in het bos, van een perceel Brabantse heide (habitat 4030, droge heide), waar althans in de beginfase biomassa-afvoer en bestrijding van adelaarsvaren aan de orde zullen zijn.

Betreding en berijding

De graslanden vormen de enige toegang tot vele van de arboretumgroepen in de collectie. Zij zijn dan ook vrij te betreden door het publiek. In de laatste jaren hebben zij veel te lijden gehad onder berijding door machines, vanwege de opschoningswerken in het arboretum (achterstallige dunningen, uitruimen van inheemse houtopslag, aanplantingen, windvalverwerking). De negatieve impact van bodemcompactie doet zich op sommige plaatsen bemerken door onbegroeide sporen en toename van tredplanten als Grote weegbree. Het effect is nog iets verergerd doordat de wandelsporen zich doorgaans centraal in de valleien vormen, terwijl de tractorbestuurder vooral bij vochtige weersomstandigheden hoger gelegen, drogere trajecten uitkiest.

Kort gemaaide lig-, picknick- en speelzones

Een oplossing hiervoor is een uitgekiend traject van weidedoorgangen aan te leggen, aansluitend op de bospaden in het arboretum. Deze doorgangen worden dan regelmatig kort gemaaid en dienen zowel het wandel- als het onderhoudsverkeer. Op geschikte plaatsen, bv. bij kruispunten en plekken met veel Ridderzuring, kunnen bredere zones kort worden gehouden om te dienen als lig-, picknick- en speelzone voor de recreant. Ons inziens doet dit weinig afbreuk aan de esthetiek van het landschap, en op die manier blijven uitgestrekte ecologisch waardevollere zones beter bewaard. Bijkomend voordeel is dat hierdoor al een zekere fasering in de maaiwerken wordt aangebracht, hetgeen gunstig uitpakt voor de insecten- en andere graslandfauna voor dewelke dan altijd een zekere vluchtzone beschikbaar blijft.

Verstrenge reglementering die bv het betreden van bepaalde zones verbiedt, hoeft daarbij niet te worden ingevoerd. De verwachting is dat de grotere massa van het publiek net door de aanleg van het terrein zachtjes in de juiste richting wordt gestuurd (dit is de zogenaamde nudging methode).

Onderhoudstechnieken

Een zowel ecologisch als recreatief optimaal beheer van de graslanden vereist een gevarieerder programma van onderhoudswerkzaamheden dan we tot dusver gewend waren. Afhankelijk van de zonaal bepaalde doelstelling dient er sporadisch of geregeld te worden gemaaid of gemulchd, met of zonder maaiselafvoer, waarbij zorgvuldig bepaalde

maaitijdstippen een belangrijke rol kunnen spelen. Veel hangt ook af van de weersomstandigheden.

Een flexibel maaibeheer vergt ook een uitgebreider machinepark, momenteel is dat beperkt tot een tractorgedragen klepelmaaier en een kleine trommelmaaier. Er is geen behoefte aan specifiek materieel voor een verfijnd gazonbeheer of lage-bodemdruk materieel als bv in drassige natuurgebieden wordt ingezet. Het grootste gebrek ligt in materieel benodigd voor maaiselafvoer. In de praktijk worden daarvoor verschillende methoden en materieel toegepast, waarbij de bewerking in een of meerdere gangen gebeurt : diverse types van maaiers, rillenleggers, balenpersen, opraapwagens of gecombineerde machines die verschillende functies tegelijkertijd uitvoeren.

Rillenlegger en opraapwagen

Compacte klepel- en opraap-combinatie

Een andere belangrijke vraag bij verschrallingstechniek is : waarheen met het maaisel? Ook hier bestaan verschillende opties, maar in de praktijk zijn ze op dit moment lang niet evenwaardig in toepassingsmogelijkheid :

- Hooi. Hooien is het meest afhankelijk van weersomstandigheden en vergt het meeste werkzaamheden op het terrein : het maaisel moet meermaals worden gekeerd tijdens het droogteproces, waarna het in balen geperst wordt afgevoerd. In de voorbije jaren zijn de beste (in de zin van meest rendabele en zuiverste) zones van de weiden in het arboretum een paar keer gehooid door een particuliere landbouwer op een closed-pocket-basis. Niet elk jaar valt echter de afweging van de inspanning tegenover de opbrengst gunstig uit. Eigenlijk is er enkel enige interesse wanneer er door mislukken van de grasoogst elders een tekort ontstaat. Bij verdere verschraling zal de interesse verder afnemen.
- Industriegrondstof. Grasvezels worden al op min of meer experimentele basis als grondstof gebruikt in karton en papierproductie. Daartoe wordt het maaisel enige tijd ingekuuld om het te laten fermenteren. In de toekomst kan dit een reële afzetmogelijkheid vormen maar vooralsnog is deze productie veel te beperkt, zijn de transportkosten te hoog en stelt een regelmaat van de aanvoerstream te veel problemen.
- Compost. De overgrote massa van maaisel uit wegen-, park- en natuuronderhoud vindt zijn bestemming in de compostverwerking, waarnaar het los of in balen wordt aangevoerd. De compostverwerkers rekenen een aanbrengkost aan voor het te verwerken materiaal en de transportkosten zijn ook voor rekening van de terreinbeheerder.

Kosten- en financieringsaspecten

Bij gebrek aan het nodige materieel wordt maaien-met-afvoer momenteel op zeer beperkte schaal uitbesteed. De kost daarvan bedraagt 700€/ha excl BTW. Op termijn, bij uitbreiding van het op deze manier te bewerken terrein, verdient een aanpak in eigen regie, mits de aanschaf van bijkomend materieel, zeker in overweging genomen te worden. Een gedeelte van de middelen (tractoren en bestuurders) is immers reeds beschikbaar. Een robuuste compacte maai/laadcombinatie, zoals weergegeven op bovenstaande foto, zou voor dat

doeleinde geschikt zijn. De kostprijs voor een dergelijke machine ligt in de orde van 30 à 40.000€.

Bij het Agentschap Natuur en Bos komt de focus van het beleid in de laatste jaren meer en meer op de kwalitatieve verbetering van een aantal natuurstreefbeelden te liggen, waaronder open-terrein natuurtypes meer aandacht krijgen en meer voor subsidiering in aanmerking komen. 'Statutair' gesproken zijn de graslanden in het domein Tervuren in twee categorieën te verdelen :

+/- 5 ha onder bosbeheerplan, waarvoor dus een zeker engagement van natuurbeheer bestaat. De ecologisch meest interessante weide ligt in de Barakkedelle (1,6 ha), waar een of twee keer per jaar het maaiwerk wordt uitbesteed. De kleinere weide bij de Voervijver wordt qua maaiselafvoer manueel in eigen regie bewerkt.

+/- 15ha niet onder bosbeheerplan, dat zijn de weiden in het arboretum die ecologisch nog het interessantst zijn, maar waarvoor dus nog geen formele beheerregeling is getroffen. Hier worden dus uitgekozen aandachtszones regelmatig manueel bewerkt en worden sporadische goedkope opportuniteiten om grotere zones te verschralen (vnl laten hooien) benut.

Onder het klassieke bosbeheerplan is nauwelijks ondersteuning voor open natuurterrein en dus voor maaibeheer voorzien, maar onder het nieuwe natuurbeheerplan lopen de subsidies voor onderhoud van hooilanden en heischrale graslanden op tot 1100€/ha (plus 10% extra voor gefaseerd maaien). Het ligt in de bedoeling alle bosbeheerplannen om te vormen tot natuurbeheerplan, ANB neemt daarvoor zelf het initiatief. Voor het Zoniën beheerplan kan worden verwacht dat de omvorming in de loop van volgend jaar plaats grijpt, en dat er zich daarmee meer subsidiemogelijkheden voor graslandenbeheer voordoen.

Actuele aanpak van het graslandenonderhoud

Met de beschikbare middelen wordt momenteel het volgende regime aangehouden voor het onderhoud van de graslanden:

Kwaliteitsklasse 1 : de aandachtsgebieden niet onder beheerplan worden 1x per jaar (augustus) gemaaid en manueel afgevoerd, met goed gevolg

Kwaliteitsklasse 2 : In de jaren waarin er voor bepaalde zones interesse is voor het hooi, laten hooien. Anders op de zones onder beheerplan : maaien+afvoer uitbesteden, 1 of 2x per jaar. Overige zones klepelen (= mulchen), 2 x per jaar.

Kwaliteitsklasse 3 : In afwachting dat hier een oplossing voor verschraling wordt gevonden, de grasmat kort houden, 4 tot 6x per jaar klepelen. Hetzelfde geldt voor de weidedoorgangen en lig- en speelzones.

Kwaliteitsklasse 4 : In afwachting van een verschralingsoplossing, 2x per jaar klepelen. (Hier bestond nooit interesse voor hooien vanwege omgevingsomstandigheden : te veel schaduw, te veel door vee versmadede ruigtekruiden, te ontoegankelijk, ...)

De ontwikkeling van de graslanden wordt gemonitord door geregelde vegetatieopnamen op een aantal vaste proefvlakken. Willy Verbeke, graslandspecialist van Inverde en regelmatige bezoeker van het domein, biedt hiervoor op vrijwillige basis zijn diensten aan.

Over het geheel genomen is er nog zeer veel potentieel voor ecologische kwaliteitsverbetering en komt het erop zich aanbiedende kansen ter verschaffing van de nodige middelen aan te grijpen.

Wilfried Emmerechts
20/7/2019